

ІСТОРІЯ І МЕТОДОЛОГІЯ ОСВІТИ

УДК: 37.014.2
DOI 10.25128/2415-3605.21.2.1

ТАМАРА ВИСОЦЬКА

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9778-0004>
toma290973@gmail.com

доктор філософії
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
вул. Тургенівська, 8–14, м. Київ

РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ В УКРАЇНІ У 1917–1921 РОКАХ: РОЗБІЖНОСТІ У ПОЗИЦІЯХ УКРАЇНСЬКИХ УРЯДІВ, СПРОБИ РЕСТАВРАЦІЇ СТАРОЇ ШКОЛИ ТА ЇЇ «БІЛЬШОВИЗАЦІЇ»

Розкриваються складнощі проведення освітньої реформи в період Української революції 1917–1921 рр. На заваді консолідованим зусиллям української влади в особі Центральної Ради, Гетьманату і Директорії УНР, спрямованим на українізацію освіти, її децентралізацію і становлення ступеневого характеру, постала історична інерція прихильності до колишньої імперської школи, слабкість української влади і відсутність її ефективного впливу на всю територію України. Пряме протистояння реформі національної освіти в Україні здійснювали політичні режими, що прагнули реставрації старих порядків або радикальної перебудови суспільного життя на засадах соціалістичної ідеї. Йдеться про антиукраїнську діяльність більшовицьких сил, що діяли в Україні та намагалися утверджувати її єдність з Росією, а також денікінців. Однак, попри невдачі українських властей у справі реформування освіти в 1917–1921 рр., їхні зусилля є цінними й входять в основу для реформування освіти в Україні в наш час.

Ключові слова: українізація освіти, спроби реставрації старої школи, більшовики і реформа освіти в Україні, денікінці та українська школа, соціалістичні засади української школи, духовно-культурний кордон України з радянською Росією, українська освіта в Галичині.

TAMARA VYSOTSKA

Doctor of Philosophy
National Pedagogical Dragomanov University
8–14 Turgenivska Str., Kyiv

REFORMING EDUCATION IN UKRAINE IN 1917–1921: DIFFERENT APPROACHES OF THE UKRAINIAN GOVERNMENTS, ATTEMPTS TO RESTORE OLD SCHOOL AND TO «BOLSHEVIZE» IT

The paper describes the difficulties that the reform of the Ukrainian education faced in 1917–1921, during the Ukrainian Revolution period. The consolidated efforts of the Ukrainian authorities (Central Council of Ukraine, Hetmanate, and Directorate of Ukrainian People's Republic) aimed at Ukrainization of education, its decentralization, and establishment of a degree-based education system were hindered by the historical inertia and clinging to the imperial school practices, as well as inability of the debilitated Ukrainian government to effectively extend its power to all the territory of the Ukrainian republic. The political forces that strived to restore the old ways or pursued a radical redesign of society based on the socialist ideology directly opposed the education reform in Ukraine. In particular, there were the anti-Ukrainian efforts of Anton Denikin and his army, Bolsheviks that were active in Ukraine and stood for the political unity of Ukraine and Russia. The local leaders, which had very different stances on the education reform, wielded significant influence over the different regions of Ukraine, thus preventing the local Ukrainian authorities from growing stronger. Post-war poverty also had an adverse effect on education reform in Ukraine. It was not possible to allocate enough to finance the education. Extreme poverty of the teachers even drove some of them to suicide. However, the decisive factor that

impeded the reform of education in our country was a lack of cultural border with the soviet Russia that, in the opinion of the contemporary researchers, should have been put in place together with the territorial and political border. Although the efforts of the Ukrainian authorities to reform education were not successful in 1917–1921, they provide a sound foundation for the current reforms in Ukraine.

Keywords: *Bolsheviks and reform of education in Ukraine, supporters of Denikin and Ukrainian school, attempts to restore old school, socialist foundation of Ukrainian school, cultural border with soviet Russia, Ukrainian education in Galicia.*

Відсутність єдності підходів до реформування української школи проявилися уже в роботі різних урядів, що їх формував гетьман П. Скоропадський. Частина навіть найвищого чиновництва свідомо гальмувала українізацію у сфері освіти. Цей спротив вочевидь базувався на недостатньо глибокому розумінні позицій гетьмана у питаннях розвитку Української Держави, адже його федералістські переконання узгоджувалися в реальній діяльності з глибокою симпатією до національного будівництва та реформування усіх галузей суспільного життя в країні на українських засадах. Освіта тут також не стала винятком. Можливо, якби політичний режим Гетьманату продовжився (він проіснував лише з квітня до грудня 1918 р.), то політичні позиції П. Скоропадського та його урядів окреслилися б більш рельєфно і чітко, а за такий короткий період вони лише породили надію на часткову реставрацію єдиної Росії на основі її федерального устрою.

Так, у тогочасній пресі висловлювалися претензії до посадовців різного рівня, які недостатньо чітко формулювали свою державницьку позицію щодо українізації суспільного життя, включаючи освіту. Зокрема, міністри освіти М. Василенку, який мав немалий, але російськоорієнтований науковий доробок, дорікали, що він на засіданні Київської спілки учителів обстоював, хоч і обережно, необхідність «в'яснення ролі і будучності російської школи на Україні, створення організації, що турбується про збереження російської культури... Але кожний громадянин український, зацікавлений справою народної освіти в своїй державі, з нетерпінням шукає місця в промові пана міністра, де говоритиметься про українську школу, про розвій української культури, а не охорону російської, бо не в Росії ж ми і не нападаємо на чужу культуру, аби її ґрунтувати, а хочемо у себе вдома збудувати власний і чистий храм своєї рідної культури і всім серцем бажаємо, щоб скоріш було, як можна більш, хоч маленьких вівтарів її українських шкіл» [1, с. 1], – писав автор статті. М. Василенку критикували також за зумисне сповільнення темпів українізації школи і нібито насильницький її характер. Саме цим пояснювали симпатії українізації школи сповільнення темпів цієї роботи і вбачали в позиції міністра величезну загрозу українізації школи: «Погляд п. міністра на те, як повинно вирішити питання про введення навчання на українській мові, є дуже небезпечним для всієї України, а зокрема і для нас...» [1, с. 2].

Всеукраїнський з'їзд батьківських організацій, що відбувся у червні 1918 р. в Києві, закликав «признати російську школу необхідною для українського народу, бо російська школа на Україні являється не тільки школою національною, але й загальною для всіх національностей, маючи зв'язок з російською культурою. В школах потрібно ввести низку українських дисциплін, перехід на український язик повинен відбуватися дуже обережно і з'їзд держиться думки, що тільки через науку російської історії відкривається дорога до розуміння історії України, тому треба залишити науку російської літератури й історії і взагалі в школах не повинно бути боротьби між українською і російською культурою. На якій мові має вестись наука в школах, про це рішають родичі учасників кожної школи» [2]. Така позиція педагогічної громадськості вела прямо до деукраїнізації школи і повернення до її русифікації.

При цьому з матеріалів тогочасної періодики видно, що такі настрої не мали масового характеру, а значною мірою провокувалися зацікавленими антинаціональними силами. Так, рада Українського учительського товариства у Катеринославі (нині м. Дніпро) на початку липня 1918 р. розкритикувала постанови т. з. з'їзду учительських організацій України, розповсюджені Українською телеграфною агенцією, в яких стверджувалося, що нібито «російська школа на Україні необхідна українському народу, повинна відіграти величезну роль у долі створення і зміцнення української державності, російська школа повинна залишатися для всіх національностей на Україні, причетних до російської культури, надалі, поки українська культура не досягне такої сили, як російська... Безкрає обурення і огиду, – стверджували автори протесту, – викликають у нас ті голоси зажерливого великоруського шовінізму і ті грабінницькі заходи російського і обрусілого учительства, а також і певної частини

громадянства, що, називаючи себе демократами, не хочуть задовольнятися рівними з усіма націями на Україні правами, а намагаються ще й тепер, після визволення України з ярма царського великодержавного централізму російського, провадити на Україні русифікацію і з одвертим цинізмом хочуть закріпити за великоросами ті «блага», що здобуто для руської культури на Україні двохсотліттям обмосковлення українського народу» [3, с. 4].

Проукраїнські сили, бачачи дії Гетьманату щодо українізації школи, справедливо оцінювали великодержавницькі випадки так, що «весь той галас здійснюється зараз з приводу українізації, з приводу «винищення» і «пригноблення» російської мови він є в повній мірі не щирий; коли знати дійсне становище в усіх урядових інституціях, то відразу буде видно, що всі ті лементації російських українців цілком не відповідають дійсності» [4].

Національно орієнтовані сили у зв'язку з цим формулювали свої завдання щодо розвитку українізації. «Мусимо робити це з упертістю і повною послідовністю. Мусимо знати, що по тім боці не маємо спільників. Всі росіяни – од чорної сотні до крайніх лівих, од прихильників реставрації до представників революційної демократії, – в сій справі з'єдналися в одне міцне проти нас, проти прав нашої мови. При дружньому спільному натискові ворожого табору потрібуються з нашого боку максимальні зусилля, аби оборонити себе, аби здобути нашій мові належні права. І ці всі зусилля мусять бути нами зроблені» [4].

Загалом же проукраїнські сили ставили зросійщену школу у перший ряд чинників, що призвели до занепаду України та її грабунку з боку імперії та проімперських сил у післяреволюційну епоху. «Такі рутинні методи, – зазначав М. Андрієвський, – такий напрям школи «великодержавний» московський імперіалізм проводив протягом не одного десятку років і блискучі наслідки такої політики всім знайомі. Не буде помилкою, коли ми скажемо, що завдяки такому напрямку школи вона була тим джерелом, з якого попливли брудні потоки більшовизму та чорноставства. На Україні до того всього приєдналася ще й русифікація, примусове нівечення дитини, яке скалічило цілу душу нашого страдника народу. Отже, не дивлячись на таке сумне минуле, наша школа мусить почати нове життя, мусить переглянути самі завдання свої, саму ціль» [5].

Уряд П. Скоропадського, що діяв в складних умовах присутності німецьких військ в Україні та необхідності постійно заявляти про свою патріотичну позицію і повернення до несоціалістичної економічної моделі, яка базувалася на приватній власності, від початку орієнтувався на національну школу в українському суспільстві. І попри те, що «перемінився режим, – зникло народне представництво, але й нові форми української державності постали в імені тої самої національної ідеї, – писав один з авторів, – і в їхній основі лежало завдання відродити українську культуру, якої душа єсть мова народу. І новий гетьманський уряд, як і уряд народної республіки, заговорив до українського народу його рідною мовою і в цій мові до останніх часів проводив усю державну роботу від канцелярської дрібної писанини до текстів державного законодавства» [6].

Доволі помітні і добре організовані виступи проти української мови підтримували також різні політизовані громадські об'єднання, як, наприклад, Протофіс (Союз промисловості, торгівлі, фінансів і сільського господарства), що мав значний вплив на бізнес та імущі верстви населення в Україні. Врешті-решт він був розпущений гетьманом. Однак свідоме українство доводило, що лише Українська держава може повноцінно підтримати українську культуру, освіту і мову. Культура мусить бути національною, стверджували українці.

До початку Української революції навесні 1917 р. за кошти українців розвивалася російська культура. Це підтверджує той факт, що доходи з України в державному бюджеті імперії завжди перевищували видатки на неї. Так, у 1910 р. прибутки з України становили 347 млн., видатки – 150 млн., у 1913 р. – відповідно 700 і 150 млн. рублів. «Бачимо звідси, що спілка з Росією не приносила нам ніякої користі, а прямо була шкідлива. За наші гроші розвивалася російська культура в центрах Росії. Наші гроші ішли на московські школи, московські книги, московські часописи та журнали, московські спілки і товариства. За наші гроші вчилися московські діти по великих школах на те, щоб відтак московщити Україну», – писав невідомий автор [7].

Водночас із загальними діями, спрямованими на розвиток української школи, Гетьманат організовував і проводив системні заходи, спрямовані на загальну українізацію життя в державі. Ідеться, наприклад, про організацію роботи Термінологічної комісії, покликаної

напрацьовувати адекватну наукову термінологію, відсутню в українській мові; українізацію роботи залізничного транспорту; зняття податків на видавництво українських книжок тощо [8].

Гетьман прагнув покращити матеріальний стан шкіл і вчителів, дбав про фінансування роботи вищих і середніх навчальних закладів, особливо тих, що були недавно утворені. Попри складне матеріальне становище країни, влада гетьмана змогла налагодити дієву систему збору податків, а відтак суттєво підняти видатки на освіту, налагодити державне кредитування шкіл і надання допомоги учителям, більшість з яких перебувала в тяжкому матеріальному становищі [9].

Для розвитку освіти та її українізації особливе значення мали особисті зустрічі гетьмана з учителями та інші форми прояву уваги до цієї важливої ділянки соціального реформування країни, в роботі якої задіяні десятки тисяч працівників освіти і сотні тисяч причетних до школи громадян батьків, учнів, працівників сфери обслуговування тощо. Судячи із бесід П. Скоропадського з учителями та його звернень до них, він розумів роль вчительства не лише в організації освіти усього населення, а й бачив у вчительстві як освіченій верстві населення своїх союзників у побудові міцної Української держави. Звертаючись до вчителів, гетьман, зокрема, висловлював прохання: «Коли роз'їдетесь по своїх посадах, прикласти весь свій розум і кохання до неньки України на те, щоб підняти рідну національну школу, якнайвище, розуміючи, що тільки освіта допоможе народові скористувати ті багатства, котрі сховані як у нас самих, так і всієї Держави Української, і що тільки вона допоможе вийти народові на кращий, спокійний і рівний шлях життя. Крім цього, прохаю вас, панове, вжити всіх заходів, щоб розтолкувати мало освіченому народові про нині пануючу державну владу і розкрити народові очі на тих, хто в неспокої і хвилюванні людському бачить свою власну користь» [10].

Влада П. Скоропадського вирізнялася системністю і структурованістю. Щодо її політичної стійкості, то режим Гетьманату не мав міцної партійно-класової опори. Гетьман прагнув самостійності України з монархічною владою і як такий не міг бути симпатичним ні більшовикам, ні денікінцям, ні демократичним силам УНР. Перші не сприймали його через соціально-економічну програму і політичну владу, бажання гетьмана йти в напрямку до небільшовицької Росії. А. Денікін не сприймав його самостійництва та українізації, хоча й симпатизував федералістським деклараціям гетьмана щодо майбутнього союзу на новій основі з Росією. Прибічники УНР також прагнули падіння Гетьманату як режиму, що був авторитарним, базувався на приватній власності і недемократизмі правління.

Усі ці політичні сили наприкінці літа 1918 р. починали активізуватися, щоби повалити режим Української Держави, чим порушували ефективність існуючого державно-територіального апарату, послаблювали владу гетьмана. П. Скоропадський стрімко втрачав вплив в Україні, а відтак руйнувалася стрункість і дієвість його політики, в т. ч. у питанні реформування освіти. За великим рахунком, із поваленням Гетьманату в грудні 1918 р. Україна як суб'єкт міжнародного життя також стрімко втрачала свій авторитет. Директорія УНР вже не мала впливу на всій території України, а керувала лише її окремими тими чи іншими регіонами, статус державної влади різко зменшувався. Крім того, Директорія не була монолітною, з лютого 1919 р. її фактично очолював одноособово С. Петлюра.

Загалом лінія Директорії УНР в питаннях освіти була органічним продовженням політики Центральної Ради і Гетьманату, однак вона вже не могла мати всезагального характеру, а була радше реакцією на ті чи інші процеси в освітній сфері. Картина, що характеризувала співвідношення військово-політичної потуги тодішніх провідних суб'єктів української політики, мінялася дуже швидко. Її динамізм не завжди дозволяв дійти до проблем освіти і культури. Справжніми орієнтирами для реалізації соціогуманітарної діяльності на місцях були успіхи провідних політичних сили, що тоді діяли в Україні: Директорії УНР, більшовиків, денікінців, крайових отаманів. На українські події безпосередньо впливала позиція країн Антанти у конструюванні процесу, що був названий Версальською моделлю облаштування повоєнної Європи, де, як виявилось, Україні як державі не знайшлося місця, а її територія була розділена між радянською Росією, Польщею, Румунією та Чехословаччиною.

Цим і пояснюються настрої невпевненості в розвитку української державної справи, що почали утверджуватися в різних регіонах України після падіння влади П. Скоропадського. Настрої такі добре відображені у тогочасній пресі. Ось, наприклад, газета «Наша справа» на початку 1918–19 навчального року, тобто ще за Гетьманату, так описує настрої частини вчительства щодо українізації школи і викладання в ній предметів українською мовою:

«Учитель французької мови... сам чех, починає лекцію українською мовою з того, що робить помилки в українських словах. Другі вчителі не кращі. Учитель географії каже, що України ніколи не було і географії її й учити не треба, бо хто й зна, чи буде сей «Південь Росії» самостійною державою. Деякі заявляють, що краще, мовляв, вчити якусь другу мову, а не українську, бо «може скоро не треба буде ніякої українізації» раз запанує єдина і неділима» [11].

В іншій газеті тоді ж час говорилося: «Наші вороги не сплять і шкільне життя ведуть старим шляхом. Освітня справа не так давно приковувала до себе загальну увагу українського громадянства... Громадянство було надіялося, що нарешті побаче свою рідну, довню мріяну школу, школу народню в прямім значенні цього слова. І от маєте... Почався шкільний рік, а з ним почалася стара русофікаторська шкільна робота» [12, с. 1].

За згаданих умов українізація школи жорстко корелювалася з майбутнім Української держави. В разі її зникнення, що ставало все більш реальною перспективою для України, нація була приречена і на втрату своєї школи, яка базувалася на її цінностях.

Основна робота з реставрації старої школи проводилася денікінцями, а також російськими більшовиками, які мало-помалу ставили на свої позиції і ліві партії українського походження, особливо націонал-комуністів. Позиції національної школи обстоювала Директорія УНР та підвладні їй значні військові формування. Щоправда, радикальне антиукраїнство в цей час притаманне лише денікінцям. Більшовики ж, з урахуванням необхідності завоювання авторитету серед місцевого населення, були менш радикальними в питанні притлумлення школи, а робили більший наголос на соціальних питаннях, формуванні нового «соціалістичного» світогляду, зокрема утвердженні атеїзму, становленні трудового характеру нової школи та її доступності для бідних верств населення. Щодо цього в одній із чисельних публікацій більшовиків, які зміцнювали свої позиції в Україні, написано: «Отже, коли ми хочемо справді вийти переможцями в боротьбі за соціалізм, охоронити і закріпити здобутки, мусимо негайно звернути увагу на те, щоб і навчання і виховання як в школах нижчих, для дітей і дорослих, так середніх і вищих велося в соціалістичному дусі. Ми маємо права сьогодні вимагати в першу чергу від нашого міністерства народної освіти, маємо права вимагати цього від учителів, від всіх, кому доручено вести справу виховання і навчання. Ми мусимо цього добиватись негайно, як зброї для боротьби» [13].

У той же час на території, контрольованій Директорією УНР, щодо шкільної реформи проводилася лінія Центральної Ради і Української Держави. Керував цією роботою міністр освіти і мистецтва УНР І. Огієнко [14]. Там, де контроль над частиною території України переходив, скажімо, до денікінців чи їхніх симпатиків, то там у школі реанімували старі порядки.

Більшовики в питаннях освітньої політики займали більш гнучку позицію, хоча їх кінцевою метою також була русифікація української школи, що прямо витікала із засад їхнього інтернаціоналізму. Однак на початках укорінення більшовицької влади в Україні її представники підкреслено уважно ставилися до розв'язання національного питання загалом та в галузі освіти і науки зокрема. Спочатку класовий підхід та інтернаціоналізація науки і освіти фаворизувався більшовиками з величезною обережністю, а тих, хто робив це грубо, навіть критикували і піддавали стягненням, хоча справжні наміри більшовизму щодо національно орієнтованої освіти уже відчувалися і тоді.

«Революційні заходи більшовизму в культурі, – писав один із більшовицьких авторів, – починається з самого її корня, з науки. Відповідно загальній ідеології Московського Пролеткульта вона повинна бути пролетарською і по своєму теоретичному складу, і по своїм практичним завданням, бо кінець кінцем вона має служити робітництву знарядям для його соціальної боротьби і його будівництва. При чому буржуазна популяризація, яка дає вершечки знання і не привчає до його методів, яка крім того далеко стоїть од практичного використання здобутків науки, відкидається» [15].

Класовий підхід пронизує майбутнє бачення більшовиками освіти і науки, однак практика застосування їхніх підходів до розвитку цих феноменів на той момент ще потребувала пом'якшення деяких теоретичних викладок, принаймні, з метою завоювання авторитету в масах українців. Так, комісар народної освіти радянської України В. Затонський «висловлював ті принципи, на яких мусить бути утворена нова школа, підкресливши при тому, що викладовою мовою в місцевостях, з українським населенням, зокрема в селянських школах,

мусить бути мова місцева, себто українська» [16]. Водночас більшовицький військовий комісар М. Подвойський урезонує свого підлеглого П. Дибенку, оголосивши йому сувору догану за те, що той брутально відповів народному комісару шляхів сполучення, який надіслав телеграму українською мовою, зазначивши російською, що «в штабі ніхто не вміє читати по хохляцьки» [17]. М. Подвойський нагадав П. Дибенку про рівноправ'я української та російської мов і про зобов'язання посадових осіб України володіти цими мовами. Несприйняття більшовиками української мови в школі і суспільному житті з часом ставатиме все більше очевидним, допоки не набере своїх справжніх обрисів уже в час їх зміцнілої влади.

Стосовно цього прикладом може послужити публікація на початку січня 1920 р., в якій ідеться, що в Молодому театрі в Києві на концерті, влаштованому Українською учительською спілкою, хор проти очікування автора статті виконав гімн «Ще не вмерла Україна», а не «Інтернаціонал». «Пролетаріат, особливо в момент напруженої боротьби, не стане і не сміє панькатися з пасажирами петлюрівських міністерських потягів, що після тяжкої подорожі мають охоту «невинно розвлекатися» в його тилу. Він не забороняє плекання української національної культури, але української контрреволюції, жовтоблакитної мерзоти він не дозволяє. Це треба знати і добре пам'ятати» [18], – з явною погрозою констатує більшовицький автор.

Отже, можемо зробити висновок, що більшовизація Наддніпрянської України призвела до згортання українізації школи, натомість виводила її на зміцнення класових ідей та вела до русифікації українського суспільства.

Стосовно Буковини, Галичини і Волині, які входили до чужинських держав, то там українство також потерпало від іноземного гніту. Щасливий виняток становило лише Закарпаття, де уряд Чехословаччини дозволяв розвиватися українцям в руслі їхніх національних пріоритетів.

Антиукраїнські позиції чужоземних урядів особливо проявлялися в Галичині та Волині, де польська влада почала жорстко протистояти бажанню українців отримувати освіту, особливо вищу. Польські урядові кола висували до української молоді, яка бажала вчитися в університетах, різні вимоги, що закривали їм шлях до освіти, не дозволяли відкривати у Львові український університет, що змушувало молодих українців краю їхати вчитися за кордон. «Європейський культурний байдужник не повірить, що для 10 мільйонів українців не дозволяється мати вищої школи, університету, – писало одне українське видання, – ні однієї вищої школи. Це в ХХ віці, в Європейській республіці, а не азійській деспотії. По людському, так треба українцям 10 вищих шкіл, їм же не дають ні однієї. «Культурний» польський уряд, аби зробити «некультурний» український народ так само «культурним» як польський, не пускає його у вищу школу. Розумна логіка! Але український народ хоче бути справді культурним: не так як поляки, а як звичайні народи Європи. А тому українська суспільність бореться за вищу освіту. Бореться двома засобами: висилає молодіж за кордон, в одній Чехії є до 700 студентів, та організовує таємні вищі університетські курси в краю, у Львові» [19].

В цих утисках українців в 1919–1921 рр. вже відчувається наближення більших протиріч у стосунках між українцями і поляками в міжвоєнній Польщі. Українські патріоти тоді передбачали, що «перед Польщею вже стоїть задача вбратися в етнографічні межі, з яких вона політично не вийде вже ніколи. А коли захоче жити і розвиватись, то змушена буде прохатись у федерацію до України, Росії, до Білорусії, або до всіх разом. Люди не оминуть своєї долі, яку їм призначило їх число, що збільшується невпинно і викликає більш справедливого розташування на землі» [19].

Так завершалася боротьба українства за національну державу, політичну незалежність та єдність нації у період 1917–1921 рр. Українцям випала нещасна історична доля, пов'язана з організацією життя нашого народу на межі двох цивілізацій, представлених Польщею і Росією. За умов описуваного нами періоду українські землі знову були поділені між різними державами, оскільки країни-переможниці у Першій світовій війні з різних причин не вбачали в українських землях території незалежної самостійної держави, а в українцях – окремого народу. Порятунок і суб'єктність України, як це констатували тогочасні джерела масової інформації, прямо залежали від розвитку власної культури. «Однією з найважливіших причин, із-за яких боротьба українського народу закінчилася поки-що злочасними наслідками, було те, що його національно-політичні провідники зманили до створення державно-політичного кордону між Росією та Україною, так само як і з Польщею та Румунією, а не провели раніше

культурного кордону між цими обома народами. Вони розуміли українську державу наскрізь механічно і знехтували, свідомо чи несвідомо, глибоку національно-культурну правду, а саме: ніякий політико-державний кордон не утримується постійно, бо є неможливий, коли його не попередить повне духовне відмежування українського народу від убивчого впливу російської культури» [20].

Внаслідок історичних обставин, віддавши свій духовно-культурний потенціал Російській імперії, українці, на жаль, надвисоко оцінюють культурні досягнення Росії, забувши, що останні базуються на здобутках нашого народу і впродовж століть слугували імперії. «Наслідком таких наскрізь помилкових, поглядів освічених українців на все, що російське, – писала газета «Соборна Україна», – не було можливо провести духовний кордон між москалями та українцями, і якраз оця духовна безкордонність і була головною причиною розвалу українських визвольних стремлень» [20]. При цьому в статті наголошувалося, що ставлення до України та українців з боку Росії однакове, як було за царя-чорносотенця чи більшовиків, котрі заради досягнення своїх підступних цілей жертвували мільйонами своїх громадян, включаючи українців.

Ця духовно-культурна нерозмежованість і стала першою причиною знищення національного характеру освітньої реформи в Україні, в основу якої покладалося навчання рідною мовою. Другою причиною невдач в реформуванні освіти стала загальна зачарованість соціалістичною ідеєю. Початок єдиної, трудової, політехнічної школи, що почала формуватися в Українській державі 1917–1921 рр., значною мірою пізніше розвинулася на класовій основі, матеріальній підтримці учительства і найбідніших верств населення. Основна маса реформ в освіті, здійснених Центральною Радою, Гетьманатом і Директорією УНР, радянська влада в Україні не бажала використовувати. Це ж стосується і різних інституцій, що забезпечували перебіг реформ освіти і просвітництва народу. Учительські організації почали працювати під керівництвом партійних осередків більшовиків, значно втратили свій професійний і національний вимір, а такі осередки, як «Просвіта», були просто ліквідовані через їхнє небажання підпорядковуватися більшовицькій лінії в освіті і науці.

Здобутки українських властей в 1917–1921 рр. у справі реформування освіти в Україні, звичайно ж, не пропали безслідно. Вони нагадали українцям, що вони є окремим великим народом, достойним національної освіти і культури. Тим більше згадані здобутки можуть і повинні розглядатися нами як складова сучасного реформування освіти в Україні та її включення у європейський та світовий освітній простір.

ЛІТЕРАТУРА

1. За нас чи проти нас? *Вільний голос*. 1918. 13 червня. С. 1–2.
2. В обороні російської школи на Україні. *Вільне слово*. 1918. 6 липня. С. 4.
3. Протест. *Рідний край*. 1918. 3 липня. С. 3–4.
4. Знов про державну мову. *Робітничка газета*. 1918. 24 вересня. С. 1.
5. Андрієвський М. Перед великими завданнями. *Земське діло*. 1918. 10 липня. С. 1.
6. Стебницький П. Державна мова. *Нова Рада*. 1918. 20 вересня. С. 1.
7. Українська культура і росіяни. *Вільний голос*. 1918. 17 червня. С. 2.
8. В науковому Товаристві імені Шевченка. *Вільний голос*. 1918. 21 червня. С. 2–3; Наказ про заснування на залізницях курсів по українознавству. *Державний вісник*. 1918. 22 червня. С. 3; Мито на українські книжки. *Нова Рада*. 1918. 25 серпня. С. 1.
9. Коло вищої української освіти. *Вільний голос*. 1918. 21 червня. С. 3; До матеріального становища народних учителів. *Селянське слово*. 1918. 14 липня. С. 3.
10. Промова Гетьмана до українських учителів. *Вільне слово*. 1918. 27 липня. С. 2.
11. На педагогічні теми. *Наша справа*. 1918. 4 жовтня. С. 2.
12. Рятуймо Українську школу. *Земське діло*. 1918. 27 жовтня. С. 1–2.
13. Сірий Ю. Соціальні реформи і народна освіта. *Робітничка газета*. 1919. 19 січня. С. 2.
14. Пижик А. М. Реформування системи національної освіти в добу Директорії УНР. К.: Знання, 1998. 40 с.
15. Революція в культурі. *Робітничка газета*. 1919. 23 січня. С. 1.
16. Капиця Г. Забезпечте школу. *Нове життя*. 1919. 1 березня. С. 1.
17. Не уметь читать по хохлацки. *Голос Юга*. 1919. 14 августа. С. 2.
18. Жовтоблакітна мерзота. *Боротьба*. 1920. 3 січня. С. 1.
19. Неминучість. *Громадський вісник*. 1921. 25 жовтня. С. 1.
20. Державний і духовний кордон між Росією та Україною. *Соборна Україна*. 1921. 26 жовтня. С. 2.

REFERENCES

1. Za nas chy proty nas? [For us or against us?]. Vilnyi holos. 1918. 13 chervnia. S. 1–2.
2. V oboroni rosiyskoi shkoly na Ukraini. [In protection of the Russian school in Ukraine]. Vilne slovo. 1918. 6 lytnia. S. 4.
3. Protest [Opposition]. Ridnyi krai. 1918. 3 lytnia. S. 3–4.
4. Znov pro derzhavnu movu [Once again about the state language]. Robitnycha hazeta. 1918. 24 veresnia. S. 1.
5. Andrievskiy M. Pered velykymy zavdanniamy [Facing great tasks]. Zemske dilo. 1918. 10 lytnia. S. 1.
6. Stebnytskyi P. Derzhavna mova [State language]. Nova Rada. 1918. 20 veresnia. S. 1.
7. Ukrainska kultura i posiany. Vilnyi holos. 1918. 17 chervnia. S. 2.
8. V naukovomu Tovarystvi imeni Shevchenka [In the schientific society named after Shevchenko]. Vilnyi holos. 1918. 21 chervnia. S. 2–3; Nakaz pro zasnuvannia na zaliznytsiakh kursiv po ukrainoznavstvu. Derzhavnyi visnyk. 1918. 22 chervnia. S. 3; Myto na ukrainski knyzhky. Nova Rada. 1918. 25 serpnia. S. 1.
9. Kolo vyshchoi ukrainskoi osvity [Circle of the higher Ukrainian education]. Vilnyi holos. 1918. 21 chervnia. S. 3; Do materialnoho stanovyscha narodnykh uchyteliv. Selianske slovo. 1918. 14 lytnia. S. 3.
10. Promova Hetmana do ukrainskykh uchyteliv [Hetmat's speech to the Ukrainian teachers]. Vilne slovo. 1918. 27 lytnia. S. 2.
11. Na pedahohichni temy [On the pedagogical issues]. Nasha sprava. 1918. 4 zhovtnia. S. 2.
12. Riatiimo Ukrainsku shkolu [Let's save the Ukrainian school]. Vilnyi holos. 1918. 27 zhovtnia. S. 1–2.
13. Siryi Yu. Sotsialni reformy i narodna osvita [Social reforms and public education]. Robitnycha hazeta. 1919. 19 sichnia. S. 2.
14. Pyzhyk A. M. Reformuvannia systemy natsionalnoi osvity v dobu Dyrektoryi UNR [Reformation of the system of national education in the stage of Directory UNR]. Kyiv: Znannia, 1998. 40 s.
15. Revoliutsia v kulturi [Revolution in culture]. Robitnycha hazeta. 1919. 23 sichnia. S. 1.
16. Kapysia H. Zabezpechte shkolu [Provide school]. Nove zhyttia. 1919. 1 bereznia. S. 1.
17. Nie umeiut chitat po khokhlatski [Can not read in khokhlatski]. Golos Yuga. 1919. 14 avgusta. S. 2.
18. Zhovtoblakytna merzota [Yellow and blue abomination]. Borotba. 1920. 3 sichnia. S. 1.
19. Nemynuchist [Inevitability]. Hromadskyi visnyk. 1921. 25 zhovtnia. S. 1.
20. Derzhavnyi i dukhovnyi kordon mizh Rosieiu ta Ukrainoiu [State and spiritual boarder between Russia and Ukraine]. Soborna Ukraina. 1921. 26 zhovtnia. S. 2.

УДК 378.015.311-057.875:37.01(477)

DOI 10.25128/2415-3605.21.2.2

ГРИГОРІЙ ТЕРЕЩУК

<https://orcid.org/0000-0003-1717-961X>

g.tereschuk@tnpu.edu.ua

доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль

НАТАЛІЯ ЛУПАК

<https://orcid.org/0000-0001-7868-8771>

lupak@elr.tnpu.edu.ua

доктор педагогічних наук, доцент
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль

САМОРОЗВИТОК ЗДОБУВАЧА ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ СИНЕРГЕТИЧНОГО ПІДХОДУ ТА ПОСТНЕОКЛАСИЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПАРАДИГМИ

Висвітлено проблему саморозвитку здобувача освіти, пов'язану із трансформацією освітнього процесу в умовах постнеокласичної науки. Зазначена проблема розглядається в контексті синергетичного підходу з актуалізацією потреб і можливостей самоорганізації особистості здобувача як цілісної характеристики людини. Вказано, що педагогічний процес закладу освіти інноваційного типу має бути спрямований на саморозвиток здібностей здобувача, його здатності протистояти викликам